

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ, ЯК ГОЛОВНА ПРИЧИНА СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ В УКРАЇНІ

**В. Мельник, кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва**

В статті розглянуто проблеми щодо фінансово-економічної кризи в Україні і як наслідок погіршення медичного обслуговування населення. Для майбутнього розвитку держави демографічний фактор буде мати стратегічне значення. Першочергове значення мають інтереси сім'ї та населення.

Ключові слова: криза, демографічна криза, населення, регіони, економічний розвиток, бідність, народжуваність, пенсійна реформа.

Важливість та значущість глобальної демографічної проблеми в наші часи визнають всі країни. Усвідомлення швидкого росту світового населення, більшість якого припадає на країни, що розвиваються, неконтрольована міграція та урбанізація, збройні конфлікти, політичні економічні та екологічні проблеми в сукупності вимагають втручання світового співтовариства.

А якщо враховувати, що темпи народжуваності досить високі, як правило там, де низький рівень соціально-економічного розвитку, а відповідно і питання забезпечення населення природними ресурсами та охорона довкілля на цих територіях стоїть актуально. Що ж до розвинутих країн світу, то фінансова криза, зниження попиту на світових товарних ринках вкрай негативно позначилися на розв'язанні економічних та екологічних проблем.

В Україні фінансова криза характеризується ослабленням узгоджених зв'язків між найважливішими елементами фінансової системи держави, нераціональною структурою бюджетних витрат, неоптимальним рівнем податкових вилучень [7].

Разом з тим глибока українська криза насамперед зумовлена серйозними внутрішніми причинами, котрі виходять далеко за межі фінансових проблем, що переросли в економічний спад виробництва, зростання безробіття, зниження рівня життя широких верств населення [9]. Особливо гостро склалася в країні ситуація з надання медичних послуг населенню в периферійних, важкодоступних та сільських територіях. Це пов'язано з тим, що загальнодоступна мережа закладів охорони здоров'я помітно регресує щодо медичних технологій. Зменшується доступність безкоштовної медичної допомоги.

Методика досліджень. В статті використано загальноприйняті економіко-статистичні методи дослідження, зокрема монографічний, графічний, табличний методи, а також методи аналізу та синтезу.

Проблеми, пов'язані з розв'язанням соціальних питань розвитку суспільства, пропозиція шляхів вирішення цих питань, висвітлюються в працях, як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Зокрема таких, як: Стабс П., Халс М., Величко О., Ішук С.І., Герасимчук А.А. тощо. Разом з тим, питання щодо взаємозалежності соціальних, демографічних, економічних чинників потребують додаткових

аналітичних і теоретичних зусиль.

Результати досліджень. Для покращення ситуації в країні і виконання завдань Кабінету Міністрів України та місцевих органів влади з метою підвищення рівня народжуваності та тривалості життя населення необхідно:

- гарантувати належне фінансування та виконання існуючих програм реформування системи охорони здоров'я населення;
- забезпечити повну і ефективну імунізацію дітей та підлітків; відновити практику профілактичних оглядів населення;
- вжити результативних заходів щодо запобігання поширенню таких соціальних захворювань, як туберкульоз та ВІЛ/СНІД;
- розробити і здійснити комплекс заходів щодо поліпшення умов праці із дотриманням вимог її охорони;
- сприяти створенню професійних пенсійних фондів і перенесенню на них обов'язків фінансування дострокових пенсій, підставою для яких є праця у шкідливих та тяжких умовах;
- забезпечити зменшення кількості ДТП та зниження смертності від них;
- задовольнити все населення країни (незалежно від місця проживання) якісною питною водою;
- утворити дієві механізми, які б істотно обмежили можливості надходження до торговельної мережі та підприємств громадського харчування неякісних продуктів, виготовлених з порушенням технологічних вимог, та їх реалізації з порушенням терміну їх використання тощо;
- з метою скорочення масштабів паління та надмірного вживання алкоголю заборонити рекламу паління та алкоголю, встановити дієвий контроль за продажем алкогольних та тютюнових виробів неповнолітнім, розвивати пропаганду та економічне стимулювання здорового способу життя.

Стратегічне значення демографічного фактора має непересічне значення для майбутнього розвитку держави. Тому у практику державного управління необхідно запровадити принципи орієнтації розвитку країни, передусім на інтереси населення та сім'ї, на забезпечення умов їх всебічного розвитку і реалізації [8].

Заходи, спрямовані на підвищення народжуваності, покращення умов життя диференціюються залежно від характеру та терміну їх реалізації. Тому необхідно:

- поступове збільшення грошових дотацій під час народження дитини та для її подальшого утримання;
- урахування наявності дітей під час встановлення розмірів соціальної допомоги на випадок безробіття;
- підвищення фінансування державою витрат на освіту молодих громадян на всіх її рівнях – поширення пропаганди здорового способу життя та «вітальної» поведінки заради збереження та поліпшення здоров'я громадян, особливо жінок та дітей і т.п
- прийняти весь комплекс законодавчих актів щодо запровадження у повному обсязі реформи системи пенсійного забезпечення;
- створити належну систему соціального обслуговування осіб похилого віку і забезпечити його доступність незалежно від місця проживання;

- залучити засоби масової інформації до подолання стереотипу літньої людини як безпорадного, нездібного до творчого процесу споживача суспільних ресурсів, створювати і підтримувати у суспільстві імідж літньої людини як творчого носія потужного інтелектуального і духовного потенціалу.[3]

За умов практичного вичерпання потенціалу демографічного зростання чи не єдиною можливістю збільшення загальної кількості населення України залишається активна міграційна політика. Саме міграційний приплив може компенсувати природне зменшення населення і забезпечити збалансування статевовікової структури населення. Спеціальні дослідження та експертні оцінки дають підставу стверджувати, що реальна кількість працівників мігрантів у десятки, а то й у сотні разів більша за офіційну. Однак демографічний дефіцит в Україні настільки значний, що за масштабів міграції, необхідних для його покриття, може виникнути небезпека порушення єдності та внутрішньої рівноваги суспільства, труднощі взаємоадаптації корінного і прибулого населення. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є імміграція етнічних українців, вихідців з України інших національностей [4].

Досягненню цієї ж мети сприятиме створення умов для повернення працівників-мігрантів на батьківщину шляхом захисту їхніх прав на роботу за кордоном, працевлаштування та започаткування малого бізнесу на батьківщині. Необхідно вирішувати проблему скорочення міграційного відпливу населення України за кордон. Це сприятиме не тільки і навіть не стільки зменшенню депопуляції, скільки забезпечить поліпшення якісних характеристик населення.

На часі також запровадження інтеграційних програм для різних категорій іммігрантів, розробка механізмів легалізації частини іммігрантів на гуманітарних підставах, формування у суспільстві толерантного ставлення до мігрантів, постійний моніторинг, глибокі наукові дослідження міграцій. У зв'язку з цим необхідно:

- вивчити питання щодо участі України у міжнародних механізмах захисту прав працівників-мігрантів, приєднатися до відповідних конвенцій МОП, статей Європейської Соціальної Хартії (оновленої) та ратифікувати цей документ;
- інтенсифікувати зусилля щодо підписання угод про працевлаштування з країнами-споживачами української робочої сили, у т.ч. про сезонне працевлаштування, стажування тощо;
- активізувати захист інтересів громадян України за кордоном шляхом впровадження спеціальних посад у дипломатичних та консульських представництвах за кордоном у країнах призначення мігрантів, створення спеціальних приймалень, забезпечення юридичних консультацій [2].
- Формування національної демографічної політики потребує надійної інформаційної бази. Вона необхідна для дослідження відповідних процесів і чинників, що зумовлюють їхню динаміку. Без її результатів неможливо створити надійні наукові підвалини демографічної політики. Це потребує здійснення таких кроків:
- розширити програму записів актів громадянського стану і програму їхньої розробки для того, щоб поточна демографічна статистика у поєднанні з даними Всеукраїнського перепису населення стала надійною інформаційною

базою дослідження проблем демографічної кризи і розробки заходів демографічної політики;

- налагодити постійний моніторинг демографічних процесів;
- забезпечити систематичне висвітлення у засобах масової інформації розвитку демографічних, зокрема міграційних, процесів, становища біженців та мігрантів тощо.

Взагалі, демографічна ситуація в Україні залишається складною. У цій ситуації напрями демографічної політики держави мають спрямовуватися передусім на підвищення рівня та поліпшення якості життя населення. Акценти варто робити не на кількісних, а на якісних параметрах демографічного відтворення.

Складовою демографічної політики має бути збереження і поліпшення здоров'я населення як одного з найважливіших пріоритетів нації, що дбає про своє сучасне і майбутнє. Це сприятиме не тільки зниженню смертності та відповідному пом'якшенню депопуляції, але й загальному благополуччю суспільства, гуманізації його розвитку.

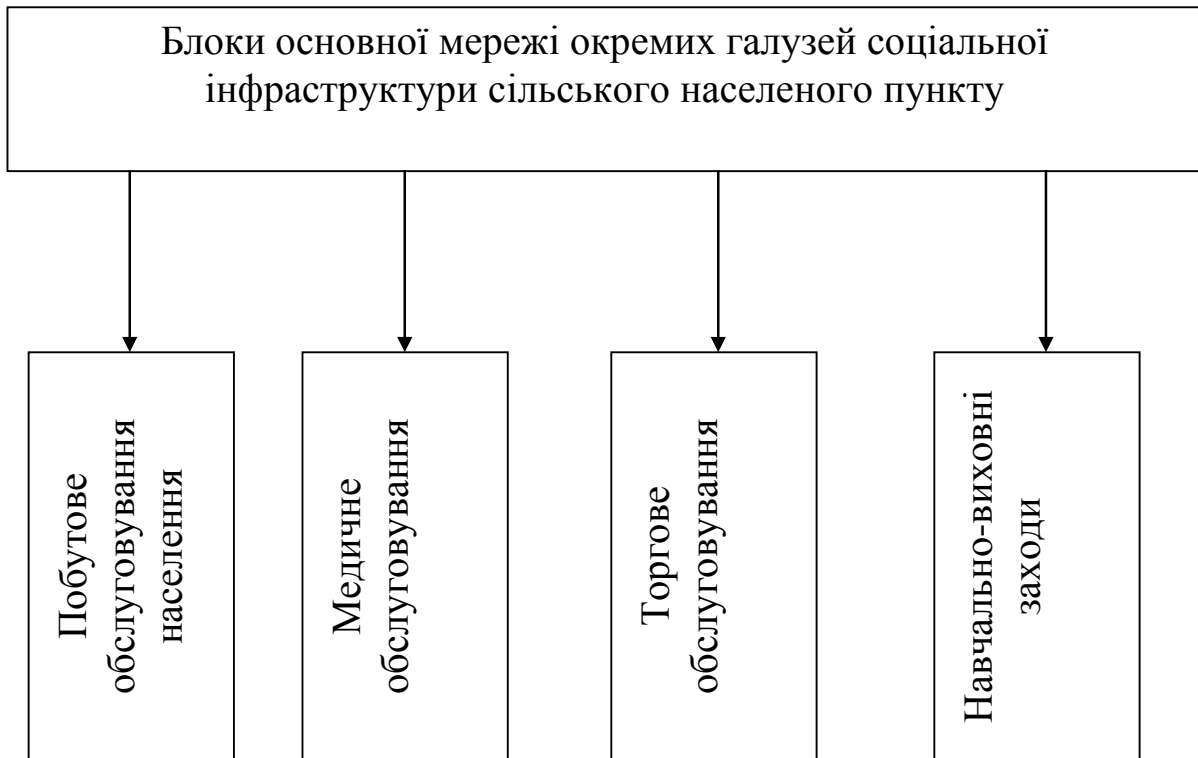
Дотримання прав та свобод усіх мешканців нашої держави належить до головних засад демократичного суспільства. Стаття 48 Конституції України говорить, що кожен громадянин має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [6]. Проте, як відомо, життєвий рівень мешканців села суттєво відрізняється від рівня мешканця міста.

Соціальна інфраструктура села, як і будь-якого іншого населеного пункту складається з відповідного набору складових елементів. Характер цих елементів залежить від розмірів населеного пункту, кількості осіб, котрі в ньому проживають, вікових категорій, якими представлена їх популяція тощо. І саме соціальна інфраструктура разом з чинниками економічного характеру чинить найбільший вплив на відтворення трудового потенціалу. Соціальна інфраструктура має велике значення для формування не лише фізичних і інтелектуальних здібностей до праці, а й "...підвищення рівня освіти, кваліфікації, культури, здоров'я, поліпшення умов праці і побуту, організації відпочинку, розвитку торгівлі і транспорту. Через медичне, культурно-побутове обслуговування, житлово-побутові умови, школу, торгівлю, громадське харчування, підготовку кадрів інфраструктура впливає на раціональне використання соціально-трудоного потенціалу" [10]. Соціальна інфраструктура села – це сукупність об'єктів, що забезпечують задоволення потреб сільського населення шляхом надання благ та опосередковано впливають на ефективність виробництва через основну продуктивну силу – людей на визначеній території [5].

Згідно моделі раціонального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури села (далі – модель), кожен сільський населений пункт повинен мати широкий комплекс видів обслуговування або перебувати в зоні нормативної транспортної (тимчасової) доступності хоча б до одного із поселень, що має такий комплекс послуг [10].

Модель складається з кількох основних блоків (рис.):

- побутове обслуговування населення;
- медичне обслуговування;
- торгове обслуговування;
- навчально-виховні заклади.

Рис. Графічна модель раціонального розміщення об'єктів соціальної інфраструктури сільського населеного пункту [10]

Основними завданнями з втілення в життя державної політики в сфері охорони здоров'я на регіональному рівні стало забезпечення державної політики в галузі охорони здоров'я на відповідній території, для чого регіональні управління охороною здоров'я (управління охороною здоров'я місцевих державних адміністрацій, Міністерство охорони здоров'я АР Крим) мають забезпечити: прогнозування розвитку мережі закладів охорони здоров'я для забезпечення населення доступною медико-санітарною допомогою; забезпечення виконання актів законодавства в галузі охорони здоров'я, державних стандартів, критеріїв та вимог, спрямованих на забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, а також додержання нормативів професійної діяльності в галузі охорони здоров'я, вимог Державної фармакопії; стандартів медичного обслуговування, медичних технологій [7].

Невідкладна і швидка допомога, реанімація, допомога при пологах також повинні бути безкоштовними для всіх категорій населення, але при цьому громадяни України повинні мати можливість самостійно оплачувати усі інші медичні послуги.

Пенсіонери, інваліди, ветерани війн, ліквідатори катастроф та інші групи населення, перед якими суспільство має зобов'язання, повинні мати гарантовану державою безкоштовну медичну допомогу в повному та необхідному за станом здоров'я обсязі [8].

Можливі й інші джерела фінансування:

По-перше, це територіальні й місцеві громади, в яких є свій бюджет. За

рахунок місцевого бюджету можуть формуватися територіальні програми медичної допомоги, які доповнюють державне замовлення. Джерелом наповнення тієї частини місцевого бюджету, яка цілеспрямовано витрачатиметься на медичне обслуговування місцевого населення, можуть стати обов'язкові цільові відрахування підприємств до місцевого бюджету, використання яких на медичні потреби має строго контролюватися.

По-друге, роботодавці. Підприємство, незалежно від форми його власності, наймаючи працівника, має оплачувати його обов'язкове медичне страхування шляхом цільового внеску до бюджету території. Сума страхового внеску підприємства залежить від того, які умови праці воно створює. Чим гірші умови праці на підприємстві, тим вище захворюваність і, відповідно, сума цільового перерахування має зростати. Градації в розмірі оплати повинні встановлюватися державою.

По-третє, ініціативні фонди. Жителі будь-якого регіону можуть мати спільну для всіх додаткову медичну послугу за рахунок додаткових відрахувань. Громадські ініціативні фонди мають концентрувати ці кошти і від імені населення регіону розпоряджатися ними. Це також можуть бути громади і групи людей, які замовляють конкретні медичні послуги. Наприклад, батьківські комітети шкіл, які замовляють проведення профілактичних програм для своїх дітей, або колективи підприємств, зацікавлені в конкретних оздоровчих заходах.

По-четверте, одним із найважливіших джерел надходження додаткових коштів повинні стати сімейні бюджети. Завдання полягає в тому, щоб частково перерозподілити платежі з державного бюджету до сімейного. Тут може виявитися ефективним механізм звільнення від податків на суму, витрачену на медичну допомогу. Цей механізм передбачає, що громадяни компенсують свої витрати на медичну допомогу тим, що протягом певного часу сплачують державі тільки частину податку на прибуток [10].

Українському суспільству ніколи не бути процвітаючим чи навіть стабільним, якщо його населення не матиме відповідних умов життя і не відчуватиме повної безпеки для реалізації нормальної демовідтворювальної поведінки, не буде бачити перспектив для існування й розвитку кожної сім'ї та особи.

До останнього часу проблеми безпеки досліджувалися переважно у військовій та політичній сферах й обмежувалися потенційними конфліктами між країнами та міжнародними загрозами. Однак події свідчать, що внутрішня негативна соціально-демографічна ситуація, зокрема, той чи інший режим відтворення населення, кількісний та якісний його склад може стимулювати чи гальмувати виникнення й розвиток внутрішніх і зовнішніх конфліктів, бути каталізатором сепаратистських прагнень частини населення, тобто здійснювати деструктивний вплив на стан безпеки держави навіть за стабільної міжнародної ситуації.

Соціально-економічна перебудова суспільства в Україні спричинила гострі проблеми, їхнє вирішення передбачає розробку науково обґрунтованої комплексної програми подолання демографічної кризи, яка б охоплювала не тільки питання простого відтворення населення, але й його розвитку у широкому соціальному контексті.

Центральну роль у цьому мають відігравати:

- подолання бідності, запобігання розвитку хронічної та успадкованої бідності на основі зростання доходів та рівня життя всього населення;
- глибоке реформування сфери праці, оскільки саме тут формуються провідні важелі репродуктивних і міграційних настанов, вітальної поведінки, здорового способу життя;
- забезпечення ефективної зайнятості, яка має стати надійною гарантією належного рівня життя не тільки для самого працюючого, а і для його утриманців. [1]

В умовах значного зниження народжуваності, зростання смертності та погіршення здоров'я необхідно докласти максимальних зусиль для збереження населення України. Це має бути основним змістом демографічних стратегій держави сьогодні.

При обмежених фінансових можливостях, а також занепаді системи соціального захисту увага і підтримка держави повинні бути спрямовані на вирішення проблем, що безпосередньо впливають на рівень захворюваності і смертності населення і, зокрема, дітей та жінок.

У зв'язку з цим необхідно реформувати систему охорони здоров'я, на якій негативно позначилися зміни соціально-економічних умов, а також збільшити асигнування на розвиток цієї сфери.

Висновок. Враховуючи необхідність зміни соціально-психологічного клімату, пріоритетами сучасної національної політики мають бути:

- цілеспрямована державна соціальна політика на поліпшення демографічної ситуації;
- системне та безперервне статево виховання підлітків на цінностях національної та християнської культури в родині, у навчальних, медичних, закладах;
- утвердження високого соціального статусу сім'ї; виховання в населення демографічної грамотності та формування ідеологічних і філософських принципів, які відповідають цілям та пріоритетним завданням національної демографічної політики.

Впровадження і виконання зазначених та інших методів вирішення демографічної проблеми може змінити сучасний та дати ефективний поштовх майбутньому розвитку населення України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва Л. Й. Демографічні аспекти сучасної сім'ї // Актуал. пробл. політики: 36. наук. пр. — Одеса, 1997. — Вип.1-2. — С. 15-17.
2. Діти, жінки та сім'я в Україні: статистичний збірник. — К.:Державний комітет статистики України, 2000. — 362 с.
3. Довжук Б. Актуальне регіональне дослідження трудової міграції: Україна: аспекти праці. — 2005. — №3. — С. 37.
4. До питання про концепцію національної демополітики в Україні: Демографічні дослідження. — Вип.18. — К.: Ін. — т економіки НАН України, 2004. — С. 40-41.

5. Збарський В. К. Соціальна інфраструктура села як фактор відтворення робочої сили / В. К. Збарський / Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Збірник наукових праць. — 2010. — Вип. 154. — Ч. 1. — С. 152-160.
7. Конституція України: Офіційний вісник України від 01.10.2010. — 2010 р. — № 72/1 Спеціальний випуск
8. Петрик О. Фінансова криза в Україні та заходи щодо її подолання // Вісник НБУ. — 2009. — № 6. — С. 4-10.
9. Регіональні проблеми зайнятості і ринку праці: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. — Т., 2004. — 294 с.
10. Сивульний М.Г. Національні особливості фінансової кризи // Фінанси України. — 2009. — № 7. — С. 3-19.
11. Соціально-трудоий потенціал: теорія і практика / Відп. редактори М. І.
12. Долішній, С. М. Злупко ; у двох частинах, частина 1. — Київ: Наукова Думка, 1994. — 264 с.
13. Стратегія розвитку України: теорія і практика. — К.: НІД., 2002. — С. 864.

Одержано 22.10.2013 р.

Аннотація

Мельник В.

Экономические проблемы развития, как главная причина социально-демографического кризиса в Украине

В статье рассматриваются проблемы финансово-экономического кризиса в Украине, и как следствие ухудшение медицинского обслуживания населения. Для будущего развития страны демографический фактор имеет стратегическое значение. Первоочередными должны решаться проблемы семьи и населения.

Ключевые слова: кризис, демографический кризис, население, регионы, экономическое развитие, бедность, развитие, рождаемость, пенсионная реформа.

Annotatin

Melnyk V.

The economic problems of development as a main reason of socio-demographic crisis in Ukraine

The article deals with the problem of financial-economic crisis in Ukraine, one of the after-effects of which is the worsening of the national health service. The demographic factor will be of strategic importance for the future development of the country.

The interests of the family and population should be given the highest priority.

Considering the need to change the social and psychological climate, the priorities of modern national policy should be:

- targeted state social policy to improve the demographic situation;

- systematic and continuous sexual education of teenagers on the morals of national and Christian culture in the family, in educational and medical institutions;

- setting up of a high family social status, the tutoring to population the demography knowledge and the forming of ideological and philosophical principles that correspond with the purposes and priorities of the national population policy.

The introduction and execution of these and other methods of solving the population problem

can change the present situation and give the effective enhancement to the future development of Ukraine's population.

Keywords: *crisis, demographic crisis, population, regions, economic development, poverty, birthrate, development, pension reform.*

УДК 338.436

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ СТРУКТУР В АГРАРНОМУ ВИРОБНИЦТВІ

О.М. Саковська, кандидат економічних наук
Уманський національний університет садівництва

Розглянуто проблеми кооперування малих форм господарювання на селі в умовах реформування відносин власності на майно та землю, запровадження дієвих комплексних програм розвитку самозайнятості населення, особливо сільського, через кооперацію.

Ключові слова: *кооперація, організаційно-правові форми господарювання, зайнятість населення, підприємництво.*

Розвиток ринкових відносин зумовлює необхідність широкого використання кооперативної форми організації праці, про що свідчать досвід розвинених країн світу і вітчизняна практика. Враховуючи складність сільськогосподарського виробництва, приватні товаровиробники не можуть одночасно достатньо приділяти уваги і виробництву, і комерційній діяльності, пошуку й придбанню ресурсів та послуг за прийнятими цінами. Важливе значення в цьому плані має заохочення кооперування сільськогосподарських товаровиробників. Кооперація в аграрному секторі України завжди була одним із важливих організаційних напрямів підвищення продуктивності праці, окупності основних і оборотних засобів, зайнятості населення, здешевлення виробництва продукції. Розвиток сільськогосподарської кооперації сприяє поширенню вільного підприємництва, стабільної ефективності виробництва, захисту товаровиробників на ринку від тиску монопольних посередницьких структур, що має бути забезпечено об'єднанням зусиль шляхом створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Світова економічна криза негативно позначилася на українській економіці, обмеживши доступ громадян та організацій до кредитування, призвела до підвищення цін на споживчі товари й енергоносії, росту інфляції, зниження реального доходу і купівельної спроможності громадян. Зокрема, суттєво уповільнилися темпи розвитку малого й середнього підприємництва, що у сільській місцевості призвело до закриття та реорганізації існуючих бізнес-підприємств. Цей комплекс факторів призвів до зростання і без того високого рівня явного й прихованого безробіття серед сільського населення. При цьому на місцевому рівні у молодих людей поступово втрачається довіра до власної